

IN MEMORIAM

In memoriam VANDA ZABORSKAITĖ

Šviesios atminties profesorė Vanda Zaborskaitė (1922 12 24 – 2010 12 27) – XX amžiaus asmenybė, kūrybiškai ir veikliai įžengusi į XXI amžiaus pradžią, Lietuvos valstybės nepriklausomybės vaikas, kuriam teko gyventi tamsiausiais XX a. Lietuvos istorijos laikais. Septyniolika Jos vaikystės ir paauglystės metų prabėgo nepriklausomoje Lietuvoje, penkeri metai Antrojo pasaulinio karo, keturiasdešimt penkeri metai sovietų okupacijos ir vėl dvidešimt metų antrą kartą atkurtoje Lietuvos valstybėje – jau pačiu gyvenimo brandos laikotarpiu. Gyvenimą aprėmino nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo metai, bet kūrybinio gyvenimo tarpsnis, skirtas žmogaus išaugimui, talento

subrandinimui, jo išsiskleidimui ir raiškai, pateko į karo ir okupacijos metus. Labai įvairus buvo jos talentingųjų bendraamžių likimas: vieni nukauti, sunaikinti, ištremti į sovietinius lagerius, kiti emigravę į Vakarų, tretieji smilko čia, ketvirtieji ieškojo ir rado arba nerado tos prisitaikymo prie sistemos dozės, dėl kurios sistema leistų galutinai neprarandant savęs dirbti kūrybinį darbą, dar kiti neaišku vardan ko – gal dėl galimybės valdyti kitų mąstymą, kūrybą, dėl galimybės pažeminti kitus ir įsivaizduoti savo didumą – prisitaikė prie sistemos ir tapo vienokia ar kitokia jos dalimi. Vanda Zaborskaitė ir jos aplinka nepriskirtina nė prie vienos iš tų grupių. Likimo valia ji nepateko į fiziškai sunaikintųjų gretas. Ji ir jos bičiuliai buvo tie, kaip ji rašė apie Bernardišienę Bylaitę, kurie „visada ištikimi sau – savo įsitikinimams, principams, savo kukliam, oriam gyvenimo stiliui“, nesiekė vadinamosios karjeros, vardų, jokios valdžios formos. Bet ji buvo ištikima ir savo talento jėgai, kuria buvo apdovanota, ir tai atsakomybei, kuri tenka talentingiesiems prieš savo tautą ir valstybę.

Visi žinome – Vanda Zaborskaitė išaugino savo talentą, nemėtė jo nevertiems dalykams, nešvaistė menkniekiams net nepalankiausias jai gyvenimo metais. Tapo iškiliausia lietuvių literatūros tyrėja, jos darbai formavo estetikos, poetikos pagrindų

suvokimą kelių kartų Lietuvos lituanistų mentalitete nuo mokyklinio amžiaus iki brandžių tyrėjų. Tuo metu, kai literatūros tyrimai buvo sukami primityvios sociologizacijos kryptimi, ji teigė grožinės literatūros jėgos supratimą. Buvo ir teatro istorikė; paskutiniuosius du dešimtmečius – viena iš atkuriamos Lietuvos valstybės statytojų. Tam buvo skirtas jos darbas ir Švietimo ir mokslo ministerijoje, ir viešoji publicistika, rašyta iki pat jos iškeliavimo.

Visiems, kas priėjo prie tekstų ir viešai pasakomų minčių, ir norėjo bei gebėjo jas suprasti, ji padėjo plėsti kultūros kūrybos kaip žmogiškosios esmės, kaip tautos gyvasties esmės suvokimą. Jos gyvenimo epigrafui galime parinkti perfrazavę jos pačios atsiminimų pluošteliu pavadinimą „Kultūros kaip gyvybės formos teigimas mirties kontekste“.

Vanda Zaborskaitė lietuvių literatūrą dėstė bene 31 metus, pradėjusi dirbti nuo 1950 m. Vilniaus universitete ir baigė Vilniaus pedagoginiame universitete, su dešimties metų pertrauka, po to kai buvo pašalinta iš Vilniaus universiteto, ji dirbo Istorijos institute. V. Zaborskaitė buvo Lietuvos mokslų akademijos narė, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pasiaukoję švietimo reformos vykdymui.

Per tuos Istorijos institute dirbtus devynerius metus ji parengė keturias knygas, dalį kurių išleido. 1968 m. buvo išspausdinta apie 18 metų rengta monografija apie Maironį. Ji išėjo tais metais, kai prasidėjo Prahos pavasaris, spėjo pasirodyti iki susidorojimo su juo. Parengtam, permąstytam, išjaustam darbui, kurio laukė Lietuvos inteligentija, pavyko praplaukti pro nedidelį Scilės ir Charibdės uolų trumpam paliktą tarpelį. Maironis ne vienos XX a. kartos sąmonėje ir tuo metu Lietuvoje augusiems, brendusiems, dirbusiems, V. Mykolaičio Putino žodžiais tariant, buvo daugiau nei poetas ir daugiau nei daugelis žymių poetų. Vanda Zaborskaitė klodą po klodo teikė XX a. antrosios pusės žmogui, nualintam visos autokratinės mąstymo valdymo sistemos, diegiamos ideologijos, baimės atmosferos, – tai, kas buvo Maironis mums, kaip poetas, kaip savo tautos žmogus, ir kas buvo tas „daugiau“. Jos knygoje ir straipsniuose ryškėjo jo ryšys su kintančios dinamiškos tautos istorijos tėkme. V. Zaborskaitė įvardijo jo talento jėgą, kuri atskleidė lietuvių kalbos grožio galimybes, sutviskusias Maironio poezijoje, autorė vadinta pirmaprade; lietuviško poetinio žodžio galią, kuri jau galėjo atverti žmogaus būties pilnatvę. Iš jos knygos iškyla Maironis kūrėjas, kuris per skausmingą dabarties suvokimą teigė galingą viltį, pasakydamas „Čia mūsų Tėvynė ir buvo, ir bus“. Ši Vandos Zaborskaitės knyga buvo parašyta tikrai gūdžiais Lietuvai laikais, bet parašyta laisvo talentingo žmogaus, kalbančio apie esmę. Profesorė šia knyga vėl mums pašaukė Maironį, kai jo reikėjo, kaip pašaukiamas vardu debesiu plaukiantis ežeras.

Vandos Zaborskaitės tekstai, kaip ir jos asmenybė, gyvenimas buvo stebėtini: turėdama stiprią savarankišką minties tėkmę, gebėdama pažvelgti į humanitarinių mokslų tyrimus savu kampu, turėdama talento jėgą – jos nepanaudojo silpniesiems, nepikta-

valiams suniekinti. Gebėjo suprasti tuos silpnesnius ir tokia talento jėga neapdovano-tuosius, šalia jos dauguma jautėsi jai lygūs, įvertinti, paskatinti. Ji buvo sąžiningumo ir moralios laikysenos pavyzdys, gal todėl ne vieną jos darbą įvairiais darbų etapais sutartinai palaikė tylūs kultūros darbininkai, leidyklų ir redakcijų darbuotojai – jos aukšta darbo kokybė pasitikėjo visi; daugeliui dirbti su jos darbais ir prisidėti, kad jie išeitų, buvo lyg atlygis. Antra vertus, ji gebėjo įvertinti ir palaikyti talentinguosius, už tą dovaną ne vienam atleisdama klaidas ar įskaudinimus. Nedaug esama asmenybių, kurioms kitų gebėjimai atrodytų visos Lietuvos bendru turtu, saugotinu ir puoselėtinu. Profesorė Vanda Zaborskaitė buvo viena iš retųjų.

Tą sunkiausią pusės amžiaus istorijos tarpsnį, kuriame būta daug žiaurumo, tram-dymo, pastangų primesti valią, išdavysčių, šantažo, įvairios grėsmės, Vanda Zaborskai-tė perėjo nesukaupusi įniršio, pagiežos, keršto ar atpildo troškimo. Ji per gyvenimą, net tada, kai buvo nepelnytai savųjų įskaudinta, ėjo oriai, giedrai, surasdama atspirties tašką harmoningai būčiai gyvenime, teigdama pozityvius žingsnius, ieškodama, kaip pagerinti padėtį. Ir kas daugeliui buvusių šalia jos buvo labai svarbu, tą giedrą dalin-dama kitiems.

Toks pozityvo ieškojimas, gebėjimas pamatyti plačiau, išeinant iš susiklosčiusių aplinkybių sukamo mūsų laikysenos rato, antrą kartą atkuriant Lietuvos valstybę buvo būdingas Jos visuomeninei ir politinei publicistikai: ji stengėsi išvelgti toliau, plačiau, nuraminti elgsenos švytuokles, išsiūbuotas momento aktualijų, ambicijų ar nuoskaudų. Nebuvo išorinio deklaratyvumo, formalaus taisyklių laikymosi šalininkė, buvo esmės žmogus. Tuo raktu perskaičius jos tekstus, pažvelgus į jos gyvenimo žingsnius, iš jų prabyla išmintis.

V. Zaborskaitė atsiminimuose užrašė jos jaunystėje labai gerbto kunigo Lipniū-no karo metais Vilniuje pasakytą pamokslo mintį: „Nemirtingumą reikia laimėti labai stipriu dvasinio gyvenimo intensyvumu“. Šiandien jos gedėdami galime tarti: Ji laimė-jo nemirtingumą, iki mūsų tauta bus gyva.

Pabaigai. Lietuvių žodinė kūryba iki XX a. neišsaugojo tokių tragiškai šviesių mitologinių siužetų kaip karaliaus Arturo riterių paveikslų ar Ekskaliburo – šviesos, tei-sybės ir meilės kalavijo, panirusio į gelmes, vaizdinio. Bet mes galime saugoti atmin-tyje žmones, vertus Ekskaliburo, išnešusius iš baisiojo amžiaus tėkmės sąžinės šviesą, žmogaus orumą ir pagarbą žmogui, talento jėgai, kaip pamatus valstybės statybai ir tau-tos subūrimui; ir harmoningą, neformalų žvilgsnį į tą piktajį XX amžių. Galime gedėti šviesiai, pagerbdami asmenybę, skelbusią savo darbais kultūros kūrybą, kaip žmogišką-ją esmę, tyliai ją palydėdami sielos žvilgsniu, kaip tolstantį elnią devyniaragi.

Ingė L u k š a i t ė